

Małgorzata Lubecka, *Kościół katolicki w powiecie ostrołęckim wobec polityki państwa w latach 1944-1966*, Ostrołęckie Towarzystwo Naukowe im. Adama Chętnika, Ostrołęka 2016, ss. 226.

Stosunki państwo – Kościół w Polsce, obejmujące okres rządów narodzonych z dyktatu ZSRS cieszą się niesłabnącym zainteresowaniem ze strony polskich badaczy. Ponieważ istnieją już liczne opracowania podejmujące niniejszą tematykę całościowo – obejmujące geograficznie cały kraj, coraz częściej pojawiają się prace, które traktują o omawianym zagadnieniu w kontekście wybranego obszaru. Przykładem takiej pracy jest książka Małgorzaty Lubeckiej.

Podstawę do powstania opiniowanej książki stanowiła rozprawa doktorska pt. *Stosunki państwo – Kościół w dekanacie ostrołęckim w latach 1944-1966*, obroniona w 2011 r. na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Promotorem pracy był Norbert Kasperek, recenzentami: ks. Wojciech Guzewicz i Tadeusz Zych. Ks. W. Guzewicz i N. Kasperek to także autorzy recenzji wydawniczych książki.

Wybór tematu pracy należy uznać za w pełni uzasadniony z uwagi na dotychczasowy brak jego syntetycznego opracowania. Pomniejsze prace, które we *Wstępie* wymienia Autorka, mają raczej sekundarne znaczenie. W ten sposób Autorka wypełnia lukę w dotychczasowej historiografii i na pewno zmotywuje innych badaczy o dalszych badaniach oscylujących wokół relacji państwo – Kościół na omawianym obszarze.

Ramy chronologiczne opracowania obejmują lata 1944-1966. M. Lubecka uzasadnia pierwszą cezurę wkroczeniem Armii Czerwonej na teren powiatu ostrołęckiego, po uprzednim opuszczeniu tych terenów przez wojska niemieckie (s. 6). Z kolei rok 1966 zamykający chronologicznie pracę upłynął w życiu polskiego Kościoła pod znakiem obchodów 1000-lecia Chrztu Polski. Jakkolwiek pierwsza cezura nie budzi we mnie żadnych wątpliwości, tak druga wprawia w pewne zakłopotanie. Autorka nie uzasadnia bowiem, dlaczego to właśnie obchody milenijne i odbywające się w ich tle relacje państwo – Kościół są ostatnim zagadnieniem omówionym w pracy. Zasygnalizowano jedynie kontrastującą ze sobą „jakość polityczną” relacji państwo – Kościół, która cechowała obydwie daty skrajne: w pierwszym przypadku daleką od konfrontacji, w drugim – odwrotnie, pociągającą za sobą daleko idące skutki. Wyżej wspomniane relacje nie skończyły się przecież jednak w roku 1966, wręcz przeciwnie – polityka państwa względem Kościoła dawała o sobie znać aż do końca istnienia Polski Ludowej. Czy w latach 1944-1966 była ona najbardziej zintensyfikowana? Czy w tym okresie władze narzuciły jej nowy ton rzutujący na cały dalszy okres istnienia PRL-u? W recenzowanej pracy rzetelnej odpowiedzi na powyższe pytania nie znalazłem. Szkoda zatem, że Autorka nie zdecydowała się wyjaśnić, czy i ewentualnie dlaczego przyjęła takie ramy czasowe. Wydaje mi się jednak, że pierwsza data jest poddyktowana tym, że to początek komunistycznych rządów; „jakość polityczna” relacji zachodzących pomiędzy państwem a Kościołem ma w tym przypadku drugorzędne znaczenie, gdyż niezależnie od ich charakteru należało je opisać. Co do drugiej cezury, odpowiedniejszym byłby moim zdaniem rok 1970, który, jak słusznie zauważa W. Ważniewski, oznacza początek budowania tzw. „komunizmu z ludzką twarzą”, co przekładało się także na złagodzenie represji wobec religii i Kościoła (Ważniewski 2016, 8). Czytelnik, odnosząc się do uzasadnienia obydwu cezur wyrażonego przez Autorkę, może pomyśleć, że rok 1966 oznaczał początek kościelnego armagedonu, który ciągnął się aż do upadku Polski Ludowej. Tak jednak nie było – zdarzały się w późniejszym czasie okresy łagodniejszej polityki państwa względem Kościoła.

Ramy problemowe pracy są dosyć szerokie, choć oscylują tylko wokół relacji państwo – Kościół katolicki w powiecie ostrołęckim. To węzłowe zagadnienie jest głównym punktem odniesienia dla Autorki, co nie znaczy, że nie porusza także wątków pobocznych. Małgorzata Lubecka, dokonując specyfikacji danego zjawiska, najpierw odnosi je do całego kraju, by następnie zreferować je w nawiązaniu do powiatu ostrołęckiego. Pomimo tego, że są to czasem wzmianki o charakterze przyczynkarskim, należy uznać, że Autorka robi to konsekwentnie, doskonale posługując się aparatem naukowym.

Konstrukcja pracy nie budzi moim zdaniem większych zastrzeżeń. Autorka słusznie konstatuje, że układ chronologiczno-rzeczowy, na który się zdecydowała, „wydaje się najbardziej odpowiedni dla ukazania ewolucji polityki państwa wobec Kościoła” (s. 6). Wyodrębnione chronologicznie aspekty tej polityki należy rzecz jasna rzetelnie opisać pod względem problemowym. Wątpliwości mogą jednak budzić objętości poszczególnych rozdziałów, które są bardzo nierówne. Drugi rozdział w pracy liczy ponad 80 stron, podczas gdy następny w kolejności 19, zaś ostatni – li tylko 11. Nie mam natomiast zastrzeżeń do struktury bibliografii, w której podział wykorzystanych materiałów jest jak najbardziej kompetentny. Bezpośrednio po niej powinien być jednak zamieszczony indeks osób, którego w książce zabrakło. Ten formalny brak niejako „rekompensuje” umieszczony na końcu opracowania materiał ilustracyjny ze skrupulatnie dobranymi zdjęciami, na które składają się przede wszystkim wizerunki osób duchownych. Wkradł się tam jednak poważny błąd – już na pierwszej stronie znajduje się zdjęcie osoby w stroju biskupim, które podpisano imieniem i nazwiskiem bpa Stanisława Kosatki Łukomskiego, tymczasem – co dostrzeże pewnie każdy amator historii Kościoła – zdjęcie przedstawia kard. Adama Stefana Sapiechę. Być może jest to błąd popełniony na etapie pracy redakcyjnej na książkę, o który trudno winić Autorkę.

Praca składa się ze *Wstępu*, pięciu zasadniczych rozdziałów i *Zakończenia*. W rozdziale pierwszym ukazano sytuację Kościoła w Polsce, w tym ostrołęckiego, w latach 1944-1947. Jego części składowe stanowią m.in. kwestia odbudowy budynku kościoła po zniszczeniach wojennych oraz pierwsze represje ze strony komunistycznych władz w Polsce. Rozdział drugi, pod wymownym tytułem *Kościół w latach najcięższej próby (1948-1953)* obejmuje czasy stalinizmu, które wiązały się z największą martyrologizacją polskiego Kościoła. Autorka porusza w nim wiele mało znanych kwestii, takich jak np. tzw. operacja „Malarze”. W bardzo krótkim, trzecim rozdziale M. Lubecka odwołuje się do problemu aresztowania Prymasa Wyszyńskiego i jego reperkusji; zarysowuje także charakter „odwilży”, jaka nastąpiła po roku 1956. W czwartym rozdziale przedstawiono represje, jakie dotknęły Kościół w latach 1958-1964. Rozdział ten dotyczy głównie obchodów milenium chrztu Polski; poruszono w nim także wątek słynnego orędzia biskupów polskich do biskupów niemieckich.

Podstawa źródłowa i bibliograficzna jest moim zdaniem wyczerpująca. M. Lubecka dokonała dobrej selekcji źródeł, przede wszystkim zaś archiwaliów, na które składają się także materiały z Archiwum Diecezjalnego w Łomży. Pewien niedosyt może jednak budzić niewykorzystanie jakichkolwiek materiałów parafialnych – tymczasem w pracy często porusza się wątki poszczególnych księży, także proboszczów. Nie odwołano się także do pamiętników i wspomnień. Co do samych archiwaliów, większość tych, w których Autorka prowadziła kwerendę, znajduje się w Warszawie, co jest jednak oczywiste z uwagi na fakt, że większość materiałów dotyczących poruszanej tematyki jest w nich właśnie ulokowana. Szkoda, że nie sięgnęła ona także do źródeł zgromadzonych w łomżyńskim Oddziale Archiwum Państwowego w Białymstoku. Mimo wszystko, mało prawdopodobne jest, aby poszerzenie kwerendy o ww. archiwalia wpłynęło znacząco na treść książki. Jeśli chodzi o wykorzystane przez Autorkę opracowania, dziwi mnie, że Autorka nie skorzystała z dostępnych biografii biskupów: Stanisława Kostki Łukomskiego, autorstwa Tadeusza Białousa (Białous, 2010), oraz Czesława Falkowskiego, której autorem jest Zbigniew Jakubowski (Jakubowski, 1970). Oba opracowania, zwłaszcza pierwsze, to dobre przedstawienie życia i działalności tych biskupów, w tym także ich działalności na niwie społeczno-politycznej. Autorka zamiast tego skorzystała z pracy zbiorowej pod red. T. Kowalewskiego i J. Łupińskiego z 2005 r., które jednak tylko w niewielkim stopniu wyczerpują poruszany temat.

Opracowanie Małgorzaty Lubeckiej to szerokie kompendium wiedzy z zakresu relacji państwo – Kościół nie tylko na terenie powiatu ostrołęckiego, ale także na terenie całej Polski. Informacje w nim

zawarte są w dużym stopniu dobrze udokumentowane, zaś Autorka odwołuje się w nim przede wszystkim do materiałów archiwalnych. M. Lubeckiej udało się osiągnąć wytyczone przez siebie cele badawcze w niemal wzorcowy sposób, a powstała praca ma niemalże kompleksowy charakter. Język, którym posługuje się M. Lubecka, jest przystępny i pomimo tego, że jest on typowo naukowy, książkę czyta się przyjemnie. Godna pochwały jest także estetycznie wydana okładka. Liczącą ponad trzysta stronnic pozycję można z pewnością polecić tym, którzy zajmują się historią Kościoła. Moja ocena tej pozycji, pomimo zauważonych błędów, mających jednak drugorzędne znaczenie, jest zdecydowanie pozytywna.

BIBLIOGRAFIA:

- Białous, Tadeusz. 2010. *Biskup Stanisław Kostka Łukomski (1874-1948). Pasterz Niezłomny*. Rajgród: Towarzystwo Miłośników Rajgrodu.
- Jakubowski, Zenon. 1970. Ksiądz biskup Czesław Falkowski, Ordynariusz Łomżyński (1887-1969), *Nasza Przeszość*, t. 3, 234-359.
- Ważniewski, Włodzimierz. 2015. *Państwo laickie. Polityka ograniczania bazy materialnej Kościoła katolickiego w Polsce przez władze komunistyczne w latach 1945-1970*. Warszawa: Muzeum Historii Polskiego Ruchu Ludowego.

Przemysław Sołga

DOI: <http://doi.org/10.21852/sem.2018.2.20>